

bibliográfiát az, aki összeállította, aki részt vett az összeállításban, aki hasonló bibliográfiát maga is összeállított, vagy aki egyszerűen egy korszak szakértője, és kézbe vesz „olvas” egy bibliográfiát. A módszer, és a tanulság Gilmont esetében az első, az aktív bibliográfus bibliográfia olvasásának a módszere és tanulsága.

Az ötödik fejezetben a szerző a történeti statisztika és a könyvtörténet elméleti és gyakorlati gondjaival kapcsolatos gondolatait osztja meg velünk: hogyan mérhető és jellemezhető számokkal egy-egy életmű, mű, vagy kiadás túlélési esélye (*Mesurer la survie du livre*)? Sok szempont vizsgálандó egy korszaknak a feltett kérdéssel kapcsolatos jellemzésekor: a nyomdával rendelkező városok száma, a nyomdászok/kiadók száma, a kiadott címek (félésegek), a forma szerinti megoszlása a kiadott anyagnak, a kiadott lapok száma, a felhasznált nyomdai készletek (betűk, cifrák, illusztrációk stb.) mennyisége, a fennmaradt példányok száma, azok elterjedtsége. Az esettanulmányok többféle megközelítést ajánlanak: Crespin *Martyrologiumának* fennmaradása, Crespin bármely kiadványának fennmaradása, illetve ezen vizsgálat szűkítése Oxford és Cambridge könyvtáaira, Carolus Scribani nyomtatott műveinek fennmaradása, illetve Jean Calvin 16. kiadású munkáinak túlélési mutatói. Ez utóbbi magyar szempontból különösen fontos, hiszen Calvin alapművének (*Institutio religionis christianae*) magyar fordítása (Szenci Molnár Albert) hatása az egységes magyar irodalmi nyelv kialakulására hasonlóan mutatható be, ahogy Luther Biblia-fordítása hatott az irodalmi német nyelv megszületésére.

A hatodik zárófejezet (*Regards critiques*) öt tanulmányával visszaérkezünk a professzionális bibliográfus naponta feltett kérdéseire: mi a bibliográfia, mi az értelme, miként kell összeállítani, hol vannak a precizitás és a tartalom nélküli formalizmus határai? A bibliográfia csaknem minden formája hasznos, formája és tartalma az idővel változik. Nem véletlen „a bibliográfia története” műfaj terjedése, a bibliográfának elméleti stúdiummá válása. Megfelelő elméleti és történeti ismeretek nélkül csak faktografikus számbavétel az eredmény, amelynek

hasznossága ugyancsak nem kérdőjelezhető meg, de ahhoz, hogy bibliográfiának nevezzük, közelebb kell lépnünk ahhoz az anyaghoz, amelyről bibliográfiánk szól.

MONOK ISTVÁN

Arbour, Roméo: Dictionnaire des femmes libraires en France 1470–1870. Genève, 2003, Droz, 751 l. *École pratique des hautes études, Sciences historiques et philologiques, VI: Histoire et civilisation du livre*, 26./

2005 áprilisában Lyonban találkozunk azon európai könyvtörténeti műhelyek képviselői, amelyek valamilyen terület, város nyomdászainak, könyvkereskedőinek, könyvkötőinek („a könyves embereknek, gens du livre”) adatait veszik számba. A találkozó nyomán talán kirajzolódik egy olyan lehetőség is, hogy egy közös európai adatbank épüljön, majd váljon szakértői rendszerré. Magyarországon az Országos Széchényi Könyvtár Régi Magyarországi Nyomtatványok osztályon évek óta folyik hasonló munka. A „Clavis typographorum regionis Carpaticae 1473–1948” program keretében egyelőre a nyomdászok és kiadók adatait rögzítik. A Gesellschaft für Buchforschung in Österreich koordinálásával egy hasonló jellegű program indult a bécsi könyves emberekről, a *Magyar Könyvszemlében* Bánfi Szilvia adott hírt az Észak-Francia területek nyomdászati prosopográfiájáról (MKsz 2003. 1. sz. 144–146.)

A Droz kiadó nagy tekintélyű sorozata (*Histoire et civilisation du livre*) adott helyt a most ismertető kötetnek is. A címben szereplő „femmes libraires” kifejezés minden olyan nőnemű személyt jelent, aki professzionális módon foglalkozott nyomdászattal, könyvkiadással, könyvkötéssel, metszetek és zenei nyomtatványok, illetve újságok előállításával és árusításával. Távolról sem a korán elhunyt nyomdászok özvegyeiről van tehát szó, bár kétségtelen tény, hogy számos nyomda a feleség révén öröklődött tovább Franciaországban is. A női nem szerepe a társadalom történetében az elmúlt évtizedek-

ben több vonatkozásban előtérbe került, így nem csoda, hogy számos monográfia jelent meg az üzletasszonyokról (a középkortól a 19. századig: Beatrice Beech, Gustave Fagniez, Sabine Juratic, Nicole Pellegrin stb), az asszonyokról, akik a művészeti kiadványok megalkotásában és terjesztésében játszottak komoly szerepet (Natalie Zemon Davis), és a könyvkiadókról (Dominique de Courcelles, Carmen Julian, Beatrice Beech, Sabine Juratic, Michel Simonin stb).

Roméo Arbour most az alapvetéssel próbálkozott, számba vette azokat a nőket, akik a könyvvel, illetve a sajtóval valamilyen formában szakmájuk révén kerültek kapcsolatba. A szótár természetesen alfabetikus rendben sorolja fel a neveket, az előszó azonban két periódust különböztet meg a könyves világ történetében a nők lehetőségeinek, illetve aktivitásának szempontjából: az Ancien régime időszaka (1470–1791) és az azt követő időszak a Kommünig. A rendszerezett feltárás a számok szintjén is hallatlan érdekes eredményeket hozott: a 15–16. századból 119 név szerepel, a 17. századból 647, a 18. századból 966, az 1800 és 1870 közötti időszakból pedig 4692(!). Összesen 6424 név. Jól érzékelhető, hogy a nők aránya a könyves üzletben a Francia Forradalomig lassan lépést tartott a könyves vállalkozások számának általános növekedésével, de nem érte el az összes vállalkozás 10%-át. Ez a részesedési arány a forradalom után lényegesen megváltozik: 1845-ben már a 20%-ot közelíti, 1870-ben pedig 34%(!). Azt hiszem ez az egyszerű számsor is igazolja a médiatörténetek közhelyszerű megállapításait a sajtónak a kultúra polgári nyilvánosságának megeremtésében játszott szerepéről. Roméo Arbour előszavában kitér Párizs és a vidéki Franciaország városainak vizsgálati szempontja szerinti különbözőségére is, mondandója e tekintetben nem meglepő: a nagyváros kedvezett a nők társadalmi szerepének erősödésében.

Miért az 1870-es időhatár? Ennek alapvetően forrástipológiai okai vannak. 1881 után, amikor a sajtó teljes szabadságát jelentő proklamáció megjelent, nem vezettek olyan nyilvántartásokat, amelyek alapján meghatározható lenne egy-egy üzleti vállalkozás mögött álló szakemberek

köre (ki a professzionális könyves ember?). Az 1870 és 1881 közötti időszakból pedig egyrészt olyan mennyiségű, előtte nem ismert adminisztratív irat áll rendelkezésre, hogy annak mennyisége eljlesztette a szerzőt, másrészt ez az adminisztráció a rövid periódusban sokszor változtatta szempontjait, így koherens eredmény egy aránytalanul nagy munkaidő ráfordításával sem születhet.

Az egyes szócikkek tartalmazzák az illető nevét, születési és halálozási dátumát, a működés helyét (ahol tudja utca, házszámig elmenően), a mesterség megnevezését, a tevékenység kezdetét és végét, a házassági adatokat (idő, férj neve, apa és anya neve, testvérek nevei), különleges adatokat, mint a privilégium, egyesületi tagság, a kiadott sorozatok, vagy periodikumok címét, azután a tevékenység folytatójának (örökös, üzlettárs) a nevét. Ezen kívül más érdekes adatokat is közöl a szótár, mint az illető hölgy iskoláztatásának adatai, illetve a vonatkozó kéziratok források, illetve a szakirodalom jelölését.

A kötet nagyon jól használható, bizonyos értelemben redundáns is, de ez a kényelmes használatot segíti: az alfabetikus szócikkek után ugyanis következik egy fejezet, amely évszázadonként is felsorolja a személyeket, majd egy általános névmutatóból a szócikkekben szereplő nevek is visszakereshetővé válnak.

MONOK ISTVÁN

Bibles imprimées du XV^e au XVIII^e siècle conservées à Paris. Catalogue collectif édité par Martine DELAVEAU et Denise HILLARD. Paris, 2002, Bibliothèque nationale de France, 862 l.

A Könyvek Könyve, a Biblia számtalan kiadása mellett máig tartogat meglepetéseket, máig ajánl olyan vizsgálati, kutatási szempontot, amely újra és újra kézbe veteti velünk a még fellelhető példányokat. Szinte valamennyi országban van olyan kutatási irány, amely egy-egy területen kiadott, vagy éppen megőrzött Bibliát katalogizál, majd a számbavétel után elemzi a Könyv hatását korszakonként, vagy más szempontok